

0. Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie vzw

De **Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie, Vlaanderen-Brussel vzw** (VVIA) werd in mei 1978 opgericht en is daarmee, na de Britse *Association for Industrial Archaeology*, de oudste landelijke organisatie in Europa die zich inzet voor studie, behoud en ontsluiting van industrieel en technisch erfgoed.

VVIA is een platform voor individuele belangstellenden en organisaties in Vlaanderen en Brussel.

VVIA werkt enkel met vrijwilligers en wordt niet gesubsidieerd.

VVIA beheert zelf geen sites (maar stimuleert wel lokale en thematische organisaties om zulks te doen) en legt geen collecties aan (om als platform niet in concurrentie te komen met bestaande musea en particuliere collecties). Door het Vlaams Gewest werden de resten van de bibliotheek van het (voorheen) Federaal Ministerie van Openbare Werken aan VVIA overgedragen: deze omvatten ca. 30 m² boeken en tijdschriften (1830-1976) in ongeordende en ongekende toestand - waarvan het de bedoeling is om deze op termijn te ontsluiten in de voormalige elektriciteitscentrale in Zwevegem (thans project 'Transfo').

De vereniging onderhoudt nauwe banden met gelijkaardige organisaties in andere landen, vooral Nederland, Noord-Frankrijk, Catalonië en Groot-Brittannië. Met Nederland wordt samen het Vlaams-Nederlandse tijdschrift '*Erfgoed van Industrie en Techniek*' gepubliceerd en wordt een jaarlijkse '*Vlaams-Nederlandse Ontmoetingsdag voor Industriële Archeologie*' georganiseerd. De samenwerking met Noord-Frankrijk lag aan de basis van de acties voor het behoud en herwaardering van fabrieksschouwen '*Belforten van de Arbeid - Beffrois du Travail*'. Sedert 1989 is VVIA verbreed met de Catalaanse '*Associació del Museu de la Ciència i de la Tècnica i d'Arqueologia Industrial de Catalunya*', en lag samen met AMCTAIC aan de basis van de oprichting van de '*European Federation of Associations of Industrial and Technical Heritage*' (E-FAITH, thans met secretariaat in Vlaanderen).

Samen met E-FAITH pleit de VVIA voor het afkondigen door de Europese Commissie en de Raad van Europa van een *Europees Jaar van het Industrieel en Technisch Erfgoed*, een campagne die thans reeds door een honderdtal verenigingen uit 17 Europese landen onderschreven wordt.

---

¹ Werkdocument door de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie vzw voorgesteld en toegelicht in de Hoorzitting gewijd aan het toekomstige nieuwe decreet Onroerend Erfgoed van de *Commissie voor Leefmilieu, Natuur, Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed* van het Vlaams Parlement, op 26 januari 2011

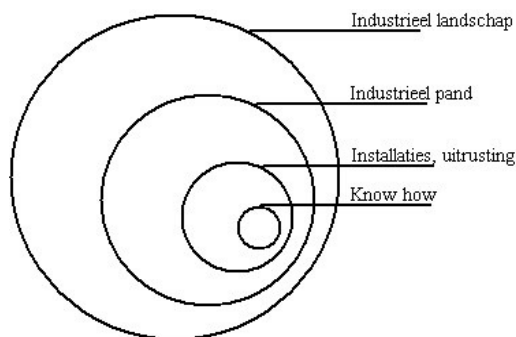

1. Industrieel erfgoed: kenmerken en problematiek

Het behoud, de interpretatie en de ontsluiting van industrieel en technisch erfgoed omvat een aantal typische aspecten en een problematiek die vaak moeilijk vergelijkbaar is met andere vormen van erfgoed - rekening houdend met het feit dat elke specifieke vorm van erfgoed ook op een aantal punten een specifieke aanpak vereist.

Het industrieel erfgoed omvat niet alleen bedrijven en bedrijfsgebouwen, maar ook de relictten die verbonden zijn met het industrieel proces - w.o. het transporterfgoed (waterwegen en watergebonden erfgoed, spoorwegen, bruggen,...), de huisvesting van degenen die bij het industrieel proces betrokken zijn (bv arbeidershuisvesting, beluiken en tuinwijken) en onderdelen van het distributiesysteem voor industriële goederen

2.1. Een holistische aanpak van het industrieel en technisch erfgoed

Het industrieel erfgoed omvat zowel

- de industriële omgeving (bv de steenbakkerijregio van Boom, de z.g. 'Vlasvallei', het Limburgse mijnbekken, stedelijke landschappen en stadsgezichten verbonden aan typische nijverheden (textiel) of infrastructures (spoorwegzones, havens)
- de industriële panden, waarbij het interieur (constructies, ruimtelijke indeling, proces-organisatie) vaak belangrijker zijn dan de gevel
- de installaties en uitrusting die bij het industrieel proces behoren: een watermolens is in feite maar een water-molen wanneer zij haar gaande en staande werk behouden heeft, een olieslagerij slechts wanneer zij de installatie behouden heeft voor het persen en filteren van de lijn- of koolzaadolie, een brouwerij wanneer de kuipen, koelbakken en gistingstonnen nog aanwezig zijn.
- de kennis en ervaring om met deze installaties om te gaan: slechts in de sector van de molens kon hiervoor een oplossing gevonden worden door de opleiding van vrijwillige molenaars, maar we beschermen en behouden stoommachines terwijl de kennis voor het onderhoud en de bediening van deze zienderogen verloren gaat. In de vlasregio's werden verschillende vlaswingelarijen beschermd, terwijl het aantal echte zwingelaars bijna tot nul herleid is.

De holistische aanpak van het industrieel en technisch erfgoed heeft een reeks belangrijke repercussies op de aanpak van dit erfgoed

- De aanwezigheid van de installaties, die niet (of slechts ten dele) verwijderd kunnen worden bemoeilijkt herbesteding en ontsluiting voor het publiek van dit erfgoed, zeker wanneer het complete sites van KMO- of (semi) ambachtelijke schaal betreft. Veel van deze sites kunnen enkel behouden worden indien ze functioneren als site-museum of 'erfgoedcentrum'.

- Op dit ogenblik bestaat in Vlaanderen geen geschikte structuur voor het beheer van dit soort sites, noch op korte noch op lange termijn, noch binnen de sector onroerend erfgoed, noch binnen de sector roerend erfgoed.
- Industriële en ambachtelijke sites stellen in belangrijke mate het probleem van overdracht van ambachtelijke en (oude, verouderde) technische know how - een immaterieel erfgoed dat hier echter cruciaal wordt voor het verder(be)leven van onroerend erfgoed.

1.2. Een beweging grotendeels berustend op vrijwilligers en verenigingen

Een enquête van de Europese Federatie van Verenigingen voor Industrieel en Technisch Erfgoed (E-FAITH) wees uit dat de dynamiek van het industrieel erfgoed in zowat alle Europese landen berust bij lokale, regionale en thematische verenigingen, uitgezonderd in de landen van Oost-Europa waar nochtans een inhaalbeweging bezig lijkt. In Groot-Brittannië zijn thans meer dan 400 verenigingen in deze sector actief (zonder daarbij de verenigingen te rekenen die zich bezig houden met molenzorg, oude schepen of stoomspoorwegen, van deze laatste zijn er minstens 150).

Vergelijkend met de andere erfgoedsectoren is het industrieel zeker geen uitzondering. In Groot-Brittannië beheren verenigingen een veelvoud aan gebouwen van het aantal dat in handen is van de National Trust. Typerend is dat - zeker in Noord-Europa en de Angelsaksische wereld - de verenigingen voor industrieel en technisch erfgoed vrij autonoom staan t.o.v. overheidsinitiatieven.

1.3. Een vrij recente discipline

De industriële archeologie ontstond als discipline, eerst in Groot-Brittannië, nadien ook in de andere Europese landen, tijdens de reconversiegolf van de jaren 1960-1970. Opvallend is dat Vlaanderen, als eerste in Europa, in 1975 de term opnam in een monumentendecreet.

Dit heeft o.m. als gevolg

- dat de kennis van dit erfgoed nog onvoldoende uitgebouwd is en niet kan terugvallen op onderzoeksresultaten bij instellingen, hogescholen en universiteiten,...; veel onderzoek gebeurt op een niet-gecoördineerde wijze door vrijwilligers (de 'non paid professionals') en verenigingen, soms met duplicatie van de inspanningen: er is een dringende en hoge nood aan gecoördineerd interdisciplinair onderzoek dat keuzen voor behoud en ontsluiting kan onderbouwen;
- er bestaat een vrij grote onbekendheid met de specificiteit, de problematiek - maar ook de mogelijkheden en kansen die dit soort erfgoed biedt, vooral bij lokale openbare besturen en bij besturen en administraties die onrechtstreeks met dit erfgoed in contact komen (toerisme, waterwegen, OVAM,...);
- vooral de lokale openbare besturen zijn onvoldoende en zelfs niet gewapend om op een verantwoorde wijze om te gaan met hun industrieel en technisch erfgoed, met behoud, ontsluiting en herbestemming er van - de meeste tegenstand tegen behoud van industrieel erfgoed lijkt inderdaad van deze lokale openbare besturen te komen, een tendens die weinig veranderd is sedert in 1975 gepleit werd voor de bescherming van de jeneverstokerij Stellingwerff-Theunissen in Hasselt (het eerste wettelijk beschermde industrieel pand in Vlaanderen, thans Nationaal Jenevermuseum)
- bij voorbije inventarisatiecampagnes werd onvoldoende aandacht besteed aan de echte aspecten van het industrieel en technisch erfgoed: inventarisatie beperkte zich in hoofdzaak tot een gevelbeschrijving en was vooral kunsthistorisch gericht

(terwijl het interieur en gebruikte constructietechnieken vaak veel belangrijker zijn), bepaalde elementen werden niet of zeer fragmentair geïnventariseerd (bruggen, fabrieksschouwen, kleinschalige ateliers zonder architecturale kenmerken, spoorwegerfgoed ander dan stations, recenter industrieel erfgoed bedreigd door de snelle technologische evolutie,...)

1.4. Een internationaal erfgoed in een globaliserende wereld

Kenmerkend voor het industrieel erfgoed zijn de internationale industriële en technologische relaties die zich reeds vanaf de eerste jaren van de industriële revolutie tussen landen en continenten uitsponnen. Lieven Bauwens haalde zijn kennis van textielmachines in Groot-Brittannië, de Belgische Staat haalde er eveneens de idee voor de uitbouw van de eerste spoorwegen. De belangrijkste uitrusting van de steenkoolmijn van Winterslag werd geleverd door het Franse Schneider-concern, voor 40% aandeelhouder van deze mijn. De technologie voor de eerste Europese civiele kerncentrale (de BR1 in Mol) kwam uit de USA. Anderzijds vinden we Vlaamse vlastechnologie (de ‘Vlaamse stermolens’ en de ‘zingelturbines’) in heel Europa, van Portugal tot de Baltische landen en bouwden Vlaamse firma’s bruggen (zoals Denaeyer, Willebroek) in alle continenten. De diagonaallose ligger, ontworpen door de Vlaamse ingenieur Vierendeel, werd over heel de wereld toegepast tot en met in het World Trade Center in New York. De mooiste stoommachines van de Gentse firma Van den Kerchove bevinden zich thans - perfect geconserveerd - in Cornella del Llobregat nabij Barcelona (indertijd geleverd voor de watervoorzieningen van Barcelona), en de laatste stoomboot die in Vlaanderen actief was (de Phenol) kan thans bezocht worden nabij de scheepsliften van Heinrichsburg in Duitsland.

Omgaan met en het begrijpen van industrieel erfgoed veronderstelt eveneens een kijk op de wereld, en de uitbouw van contacten met onderzoekers en organisaties in andere landen - iets waarvoor in de toekomst zeker meer middelen en mogelijkheden moeten beschikbaar komen.

1.5. De aard van het erfgoed stelt specifieke problemen

In alle Europese landen wordt voor industriële sites een gelijkaardige problematiek ondervonden.

Het betreft

- de **grootschaligheid** van veel industrieel erfgoed - door de technische mogelijkheden en de groei van het productieapparaat kwamen steeds grotere complexen tot stand. Bij behoudsprojecten liggen de kosten van herstel en herbesteding relatief laag per vierkante meter, maar zijn de totale kosten vaak niet te overzien. Een voorbeeld betreft de vloeroppervlakte van de beschermde mijngebouwen in Beringen (ca. 150.000 m²) of de terreinoppervlakte van de elektrische centrale van Langerbrugge (ongeveer even groot als de oude kern van Gent)
- het feit dat weinig industriële terreinen en panden op één of andere wijze **vervuild** zijn. Dit gaat van zware metalen (alle terreinen gebruikt door de nonferro-nijverheden tot en met oude textielververijen) en polyaromatische koolwaterstoffen (terreinen rond de laatste gastanks en waar vroeger motoren draaiden). In Vlaanderen is deze problematiek zeker van toepassing op de laatste erfgoedelementen die nog aanwezig zijn op Petroleum Zuid in Antwerpen (ooit de belangrijkste petroleumhaven van Europa) en de wettelijk beschermde creosoteerinstallatie in de haven van Oostende. De unieke cokesfabriek van

Zeebrugge werd om milieuredenen onder druk van OVAM gesloopt terwijl een gelijkaardige maar minder interessante site in het Emscher Park (Duitsland) thans tot een toeristisch park omgevormd is...

- het ontstaan van typische **industriële landschappen**, waarvan in Vlaanderen bv nog het mijnbekken, de z.g. 'Vlasvallei', bepaalde wijken in de steenbakkerijzone langs de Rupel getuigen. Voor deze zones werden sedert de jaren 1970 in de andere landen reeds beheersideeën en programma's ontwikkeld, gaande van de Ecomusea (Frankrijk, thans vooral Italië en Portugal), erfgoednetwerken (Catalonië) en netwerk musea (Groot-Brittannië), 'heritage parks' (USA)... In Vlaanderen bleek het tot op heden niet mogelijk om op basis de regelgeving voor stads- en dorpsgezichten en landschappen een adequaat beheersbeleid voor dit soort zones op punt te stellen. Vooral in de beschermde omgevingen in de Rupelstreek is een dergelijke aanpak een noodzaak wil men het karakter van bv. de zone 'Noeveren' en het monumentaal patrimonium voor de toekomst (én de werking van het 'Ecomuseum en Archief van de Boomse Baksteen', een vrijwilligers-vzw) veilig stellen: het is het enige gebied in Europa waar men de drie verschillende basis-types van steenovens op loopafstand van mekaar vindt.
- de snelle evolutie en de kenmerken van **recente** nijverheden en technieken - waarbij een oplossing voor behoud en ontsluiting niet meer gezocht noch gevonden kunnen worden binnen een regionale of zelfs nationale schaal. Dit betreft o.m. recente en vaak internationale en geglobaliseerde nijverheidsontwikkelingen zoals grootschalige verkeersinfrastructuur, de petrochemische nijverheden, en de *nucleaire sector*.

1.6. Herbestemming is voor veel industriële panden de enige mogelijkheid tot overleven

Voor bepaalde categorieën van erfgoed is de mogelijkheid tot herbestemmen cruciaal om een vorm van verder-leven te garanderen. Het betreft hier vooral grote panden en complexen, zoals industriële gebouwen, grote religieuze gebouwen, kazernes en forten, binnenkort eveneens asielen, ziekenhuizen en gevangenissen. De studies die in dit verband o.m. uitgevoerd werden door de Britse organisatie SAVE tonen aan welke types erfgoed op de eerste plaats nood hebben aan invulling met nieuwe functies.

Vooral het industrieel erfgoed kreeg in het verleden aandacht inzake herbestemmingsproblematiek. Reeds in 1971 werd door de Britse overheid een - voor het grote publiek bestemde - boekje gepubliceerd dat herbestemming van oude gebouwen moest aanmoedigen, en dat aan de hand van éérentwintig goed-gekozen voorbeelden tips en suggesties gaf voor particulieren, verenigingen en lokale overheden (*New life for old buildings*. London, Her Majesty's Stationery Office) en in 1975 verscheen het baanbrekende werk van W.C. Kidney (*Working Places. The Adaptive Use of Industrial Buildings* - een uitgave gesponsord door de Amerikaanse 'Society for Industrial Archeology'). Verschillende publicaties in Engelse en Amerikaanse architectuur-tijdschriften in de periode 1973-1975, een aantal lijvige geïllustreerde boeken, en enkele meer gespecialiseerde uitgaven vanaf 1975 - gekoppeld aan de verspreiding van de idee via publicaties in het kader van het Europees Jaar van het Bouwkundig Erfgoed (1975) en het optreden van o.m. de Raad van Europa zorgden voor een doorbraak op internationale schaal. Vanaf het einde van de jaren 1970 toonde de Franse overheid door toonprojecten (o.m. veel in Noord-Frankrijk) hoe erfgoedwaarden bepalend kunnen zijn voor kwalitatieve herbestemming, een ervaring waarop Franse bedrijven thans kunnen terugvallen bij de ontwikkeling van projecten in heel Europa (o.m.

in het Poolse Lodz).

Opmerkelijk genoeg ging deze beweging - tot recent - grotendeels aan Vlaanderen voorbij, alhoewel VVIA reeds in 1985 een eerste studiedag en tentoonstelling over herbestemming organiseerde ('*Industriële Archeologie. Renovaties*').

Recent werd een speciaal nummer van het Vlaams-Nederlandse tijdschrift 'Erfgoed van Industrie en Techniek' aan herbestemming van industriële gebouwen in Vlaanderen, Nederland, Groot-Brittannië en Vlaanderen gewijd ².

Terecht stelt de nota van Minister Bourgeois (op p. 7) dat erfgoed een positieve bijdrage kan leveren aan economische activiteit en groei. Herbestemming vormt daar een belangrijk onderdeel van, en werd in een Brits onderzoek zelfs een katalysator voor de ontwikkeling en herleving van buurten en stadsdelen genoemd (*Catalytic Conversion. Revive Historic Buildings to Regenerate Communities*. London, nov. 1998). De wijze waarop in andere landen in Europa op dat vlak geëxperimenteerd wordt met de mogelijkheden van industrieel erfgoed (in de meeste Britse steden, de spoorwegzones in Nederland en Frankrijk, de Poble Nou in Barcelona,...) is toon- en richtinggevend. In Frankrijk heeft het inschakelen van erfgoed geleid tot het vastleggen van een reeks *Pôles Economiques du Patrimoine* (PEP), vaak met industriële panden en buurten als kern.

---

² Nr. 2-3, 2009. Al de vaste en plaatsvervangende leden van de commissie Ruimtelijke Ordening en Onroerend Erfgoed van het Vlaams Parlement kregen dit nummer na de verschijning ervan toegestuurd.

2.1. Repercussies van/op wet en regelgeving

2.0. Inleidende bemerking

De VVIA vindt de stelling “*om de betrokkenheid van de gehele samenleving te verzekeren, blijft het eveneens essentieel dat iedereen erfgoed voor bescherming kan voordragen*” en het belang dat gehecht wordt aan de rol en inbreng van de civiele maatschappij cruciale kerngedachten in de hier besproken nota's.

VVIA is ervan overtuigd dat thans een traject opgestart werd waarbij Vlaanderen op termijn een efficiënt en adequaat (onroerend) erfgoedbeleid zal ontwikkelen, en verheugt zich over het feit dat hierbij een ruim maatschappelijk debat gevoerd kan worden. Via dit laatste kunnen immers echo's, bemerkingen en ideeën die bij burgers en civiele organisaties leven gecapteerd en benut worden.

Onderstaande bemerkingen en suggesties willen hiertoe bijdragen.

VVIA houdt zich verder ter beschikking van de medewerkers van de minister, het beleid en de fracties, om bepaalde onderdelen verder uit te diepen of toe te lichten - of voor het formuleren van verdere ideeën en suggesties die het erfgoedbeleid ten goede kunnen komen.

2.1. Heldere regelgeving

VVIA is voorstander van een beknopte, duidelijke, heldere en overzichtelijke regelgeving waarin burger en civiele maatschappij (verenigingen, vrijwilligers) gemakkelijk hun weg kunnen vinden. Deze principes vinden we als uitgangspunt in de verschillende teksten terug, alhoewel de redactie op dit ogenblik nog niet met dit uitgangspunt overeenstemt.

2.2. Een aantal thema's onderbelicht

Het valt op dat aan de specifieke aspecten van het archeologisch erfgoed uitgebreide aandacht besteed wordt, doch dat een analyse van andere vormen van erfgoed (w.o. het industrieel erfgoed, incl. het transporterfgoed) onderbelicht is en blijft.

Ook tussen de verschillende benaderde thema's bestaat er nog enig onevenwicht

2.3. Coördinatie regelgeving

VVIA juicht toe dat in het voorstel ingegaan wordt op coördinatie met andere decreten en regelgevingen, en met andere administraties die - rechtstreeks of zijdelings - met erfgoed in aanraking komen.

Voor wat het industrieel en technisch erfgoed betreft wijst VVIA op de noodzaak tot structureel overleg met OVAM en de milieu-sector (o.m. voor wat betreft het ontwikkelen en toepassen van een beleid waarbij decontaminatie en behoud van erfgoed op mekaar kunnen afgestemd worden), het decreet op de leegstand van bedrijfsruimten en de aanpak van brownfields (waaraan een evaluatie van de waarde van het industrieel en technisch erfgoed zou moeten gekoppeld worden). Het decreet op de leegstand en het brownfieldsbeleid leidt op dit ogenblik in de praktijk eerder tot verlies van (industrieel) erfgoed dan tot een herbestemming van dit erfgoed.

Een coördinatie c.q. integratie met de regelgeving (roerend) erfgoed is eveneens een dringende noodzaak (zie ook verder).

2.4. Bottom-up in plaats van top-down

VVIA is van oordeel dat het erfgoedbeleid meer en sterker bottom-up in plaats van top-down dient ontwikkeld te worden, met een nadruk op de rol van de civiele maatschappij

(op de eerste plaats de verenigingen) in dat proces. Het is duidelijk dat de rol van erfgoedverenigingen in de sterke erfgoedlanden bepalend is voor het succes van behoud en ontsluiting van erfgoed. Een type-voorbeeld daarbij is de sterkte van de lokale en thematische organisaties in Groot-Brittannië die samen een veelvoud van sites als deze van de National Trust beheren. In tegenstelling tot een veel gehoorde bewering dat de National Trust als voorbeeld zou moeten dienen, zijn wij van oordeel dat vooral het model dat de rol vooropstelt van de 'preservation societies', de 'preservation trusts' en de 'Friends of'-verenigingen als voorbeeld kan gelden. In de sector industrieel en technisch erfgoed wordt een merendeel aan sites en projecten met succes door dit soort organisaties beheerd.

Verenigingen dienen o.i. een ruimer doel te dienen dan het 'ondersteunen van de overheid bij haar taakstelling' (p. 12). Verenigingen kunnen aan de basis liggen van een nieuwe dynamiek, zijn experimenteel laboratoria voor nieuwe ideeën - én vormen de structuren waarin de sociale en culturele identiteit van burgers en een regio kristalliseren en via dewelke ze zich binnen het erfgoedveld kunnen uiten. Verenigingen zijn vaak de antithese die tot discussie (of zelfs conflict) moeten kunnen komen met een these - om via die weg de basis te leggen voor de toekomstige synthese. Zij zijn het zout in het erfgoedbrood, de gistbacterie die aan de basis ligt van schitterende bieren en gedistilleerd... De Vlaamse Overheid moet hen die mogelijkheid gunnen en bieden.

2.5. Lagere bestuursniveaus

Echter, alhoewel het delegeren van grote delen van het onroerend erfgoedbeleid naar lagere bestuursniveaus, in casu de gemeenten, en het geven van verantwoordelijkheden aan deze beleidsniveaus bij een bottom up-filosofie aansluit, lijkt in de huidige context waarschijnlijk (nog) niet een aangewezen middel. Over het algemeen kan vastgesteld worden dat de erfgoedexpertise - zeker deze inzake recente erfgoedtendenzen w.o. industrieel en technisch erfgoed en het herbestemmen en reanimeren van gebouwen - nog in grote mate bij de gemeentebesturen ontbreekt. Het delegeren van erfgoedbeleid naar ondergeschikte besturen houdt grote risico's in. Dit is ook de ervaring van onze Nederlandse en zelfs in beperkte mate van onze Britse collegae, alhoewel in beide landen sterk gewerkt wordt aan een begeleiding van de lokale besturen, en in Groot-Brittannië een sterke verenigings-structuur en particulier engagement corrigerend optreedt. Uit een recente steekproef bleek daarenboven dat meer dan 1/3 van het in de eerste inventarissen opgenomen industrieel en technisch erfgoed vandaag, na één generatie, verdwenen is of onherkenbaar geworden - omdat op een ondeskundige wijze slopings- en verbouwingsvergunningen afgeleverd werden zonder rekening te houden met de waarde, kwaliteiten en herkenbaarheid van dat erfgoed. De tegenstand - door onbegrip - van lokale besturen tegen bescherming van industrieel erfgoed lijkt een constante te zijn, geconstateerd sedert de oprichting van de VVIA.

Gemeenten en provincies kunnen wél een belangrijke rol spelen bij de promotie, de ontsluiting en het begrip van/voor erfgoed - iets wat de meeste provincies trouwens vrij goed ter harte nemen.

De rol van de gemeenten bij het toezicht op onderhouds- en instandhoudingsplicht lijkt ons cruciaal, omdat zij op de eerste plaats zicht kunnen hebben op de problemen van verwaarlozing en verval.

De eventuele erkenning van lokale erfgoeddiensten kan o.i. slechts gebeuren mits de nodige garanties geboden worden op het vlak van deskundigheid en kwaliteit, mits voorzien wordt in begeleiding, opleiding en deskundigheidsbevordering, mits toezicht op beleid en aanpak - en vooral mits de nodige inspraak van de lokale civiele maatschappij (op de eerste plaats erfgoedactoren en verenigingen) structureel gegarandeerd wordt.

2.6. Dichotomie met roerend erfgoed

VVIA is van oordeel dat de huidige verwarring die ontstaat door de dichotomie tussen de aanpak bij roerend en onroerend erfgoed dient opgelost te worden, door beide sectoren beter op mekaar af te stemmen of - bij voorkeur - te integreren. Zo blijkt dat het verschil van de definitie van 'erfgoed' evenals de werking en organisatie van erfgoedcellen naast het ingezette 'gebiedsgericht beleid voor onroerend erfgoed', de verschillende invulling van de term 'erfgoeddepots', etc. voor heel wat verwarring en onbegrip zorgt bij de erfgoedvrijwilligers, de verenigingen en de lokale besturen.

2.7. Beheer van industrieel erfgoed

In het verleden werden verschillende industriële sites wettelijk beschermd zonder dat aandacht ging naar het beheer van deze, terwijl bleek dat eigenaars daartoe niet bereid of in staat zouden zijn. In een beperkt aantal gevallen kon via een erfpacht het beheer van deze sites door verenigingen ter harte genomen worden, in andere gevallen ging de site of een groot gedeelte van de site intussen verloren.

Beheer is ook cruciaal voor het veiligstellen en ontsluiten van het karakter van industriële buurten en zones.

Bij de ontwikkeling van de industriële archeologie was het begrip 'beheer' in andere landen steeds een belangrijk gegeven. Aan te stippen valt dat het belangrijkste opleidingsinstituut voor industriële archeologie (The Ironbridge Institute) vanaf het einde van de jaren 1970 de eerste cursussen inzake 'heritage management' inrichtte. Beheer van industriële sites gebeurt vaak door particuliere organisaties (Angelsaksische wereld en Noord-Europa) maar ook door overheden. De Catalaanse regering selecteerde een reeks voor de Catalaanse economische en industriële geschiedenis representatieve sites waarvan het beheer, de restauratie en de ontsluiting in overheidshanden zal geschieden.

VVIA is van oordeel dat in het toekomstig beleid veel meer aandacht dient besteed te worden aan de beheersaspecten van het erfgoed - en aan formules om het beheer adequaat te realiseren. Erfgoed Vlaanderen is op dit ogenblik, en waarschijnlijk ook op korte termijn, niet in staat om een antwoord te bieden aan de bestaande noden en verzuchtingen van het industrieel erfgoed.

2.8. Subsidiëring van organisaties

VVIA is van oordeel dat subsidiëring vooral dient afgestemd te worden op organisaties die zich inzetten voor het concrete behoud van (industrieel en technisch) erfgoed, of op concrete acties en activiteiten ten voordele van het erfgoed.

De discriminatie inzake ondersteuning (subsidiëring) die thans bestaat tussen de sector onroerend en roerend erfgoed dient weggewerkt te worden - bv. door de structurele steun aan verenigingen terug te integreren (zoals vroeger) binnen een algemeen beleid van steun aan verenigingen (het vroegere 'Volksontwikkelingswerk') terwijl vanuit de erfgoedsector enkel en specifiek zou gesubsidieerd worden voor projecten en taken die behoud en ontsluiting van erfgoed concreet betreffen.

Het voorstel tot een systeem van beheers- en samenwerkingsovereenkomsten kan in die zin bijgetreden, doch het kan niet dat daarnaast een ander systeem vanuit roerend erfgoed (structurele subsidies, soms van verschillende 100.000 euro/jaar) verenigingen tot een keuze in de erfgoedsector dwingt, afhankelijk van het aanwezige manna.

2.9. Fiscaliteit

VVIA is van oordeel dat een aantal fiscale maatregelen de inzet van verenigingen die een industriële site beheren en openstellen voor het publiek sterk kan bevorderen. Het betreft o.m. de vrijstelling van onroerende voorheffing voor dit soort sites (bevoegdheid van het Vlaamse Gewest). Een aantal organisaties uit de sector industrieel en technisch erfgoed dreigen door fiscale en parafiscale maatregelen op korte termijn in moeilijkheden te geraken.

Daarnaast is het aangewezen om ook op federaal niveau een aantal maatregelen te stimuleren (zoals BTW-vrijstelling, aftrekbaarheid van schenkingen en mecenaat, vrijstelling van de taks op verenigingen,...). Terloops kan aangestipt worden dat de organisatie van verenigingen zonder winstoogmerk thans nog een bevoegdheid van de Federale Overheid betreft, een bevoegdheid die o.i. beter bij de Gemeenschappen zou berusten.

2.10. Laagrentende leningen

Het stimuleren van de inzet van verenigingen voor het bewaren, beheren, onderhouden en restaureren, en ontsluiten van erfgoedsites kan o.i. op een bijzondere manier gestimuleerd worden door het voorzien in laagrentende (zoals in sommige landen) en/of door de overheid gewaardborgde investeringskredieten, die op basis van een beheers-, investerings- en ontsluitingsplan kunnen toegekend worden, aanvullend aan de restauratie- en onderhoudspremies. Op dit ogenblik kunnen de meeste organisaties immers geen beroep doen op bankleningen, tenzij mits overdreven garanties (veelal hoofdelijke garantie van bestuursleden) of hoge rentetarieven.

2.11. Zone-beleid

VVIA is van mening dat een beleid voor het dynamisch beheer van ruimtelijke omgevingen (stads- en dorpsgezichten, landschappen) een conditio sine qua non is voor het behoud van de herkenbaarheid van bepaalde industriële zones. De bescherming als stads- en dorpsgezichten heeft op dit vlak in het verleden gefaald, hoofdzakelijk door het ontbreken van een daaraan gekoppeld beleids- en ontwikkelingsplan dat een gewenste groei en ontwikkeling van een zone koppelt aan principes van erfgoedbehoud en -ontsluiting. We verwijzen daarbij naar de (sedert de Civic Amenities Act, 1967, en vooral na de pilootstudies van 1975) in Groot-Brittannië uitgebouwde praktijk van 'conservation plans' en de discipline van 'heritage management planning' (o.m. in USA).

VVIA pleit in die zin alvast voor het behoud, maar ook voor het vitaliseren, van het begrip 'stads- en dorpsgezichten', een verworvenheid die nog uit het Europees Jaar voor het Bouwkundig Erfgoed (1975) dateert maar waarvan de mogelijkheden onvoldoende benut werden.

2.12. Herbesteding van erfgoed

VVIA is enthousiast over het belang dat gehecht wordt aan herbesteding van erfgoed - alhoewel zulks niet steeds als de enige en/of ideale oplossing kan gelden. Herbesteding is waarschijnlijk de enige mogelijkheid om het voortleven van bepaalde complexen te garanderen; Herbesteding is echter niet alleen - en misschien zelfs niet op de eerste plaats - een zaak van private ontwikkelaars voor wie erfgoedwaarden vaak op de tweede plaats komen als tegengesteld aan rendement en winstprincipes.

Het lijkt echter belangrijk dat aan deze principes een **dynamisch beleid** gekoppeld wordt,

zoals het Nederlandse ‘Nationaal Programma Herbestemming’ (www.herbestemming.nu)³

Daarnaast dient de Vlaamse Overheid in deze zélf het goede **voorbeeld** te geven - bv door het bij voorkeur vestigen van diensten en instellingen in herbestemde panden.

Ook dienen er adequate **structuren** en/of organisaties in het leven geroepen voor de ontwikkeling van kwalitatieve herbestemming waarbij in een plaats voorzien wordt voor belangrijke onderdelen of installaties die in een zuiver commerciële en/of immobiel ontwikkeling als hinderend of beperkend zouden moeten verdwijnen. Zo kunnen deze binnen het herbestemmingsproject behouden en gevaloriseerd worden. Een voorbeeld van deze aanpak is BOEi (*‘Nationale Maatschappij tot Behoud, Ontwikkeling en Exploitatie van Industrieel Erfgoed’*) in Nederland. Als voorbeeld van het creëren van oplossingen voor probleem-monumenten die moeilijk herbestemming vinden kan ook gewezen worden op de activiteiten van organisaties als de *Heritage Works Building Preservation Trust* in Groot Brittannië.

2.13. Meer aandacht nodig voor technische uitrusting en installaties

VVIA is van oordeel dat, voor wat het industrieel en technisch erfgoed aangaat, er in decreet- en regelgeving, beleid en praktijk meer aandacht dient besteed aan behoud en interpretatie van inboedel, installaties en technische uitrusting van beschermde en te beschermen sites. Deze werden in vroegere beschermings- en inventarisatiedossiers onvoldoende beschreven (waardoor achteraf betwistingen mogelijk waren) of worden bij herbestemming en restauratie soms als ‘minder belangrijk’ beschouwd - terwijl ze inherent deel uitmaken van de eigenheid en het karakter van deze sites en representatief zijn voor een industriële en technologische evolutie en praktijk. In een aantal gevallen is het behoud van dit soort installaties reeds problematisch te noemen, en/of overstijgt het de mogelijkheden van eigenaars of beheerders - zoals de wettelijk beschermde site Verhaeghe in Adinkerke, de creosoteerwerf in Oostende, de buizenbakkerij Dumolin in Wijtschate, of zelfs de site Van Coillie in Lichtervelde. In minstens één geval ging een groot deel van de erfgoedwaarde van een ‘volledige’ site verloren door een ongelukkige vorm van herbestemming: de oudste stoommachine in Vlaanderen en haar aandrijfassen, in Landskouter, werd geschilderd in oneigen kleurtjes en aldus behouden in de living van een architect.

2.14. Onderzoek en inventarisatie

Vlaanderen loopt sterk achter bij het onderzoek en de inventarisatie van industrieel en technisch erfgoed. Over de vraag of dit ook zo voor andere vormen van erfgoed geldt wordt geen uitspraak gedaan.

VVIA is nochtans van oordeel dat (sterker investeren in) **onderzoek**, de versterking van

---

³ In de Nederlandse Staatscourant van 25.01.2011 verscheen een besluit waarbij stimuleringsmaatregelen voor herbestemming van monumenten ingevoerd worden. Tot nu toe was er in Nederland alleen subsidie voor de instandhouding, maar voortaan wordt ook subsidie verleend om de mogelijkheden tot herbestemming – kerk wordt muziekzaal, kazerne wordt winkelcentrum – te vergroten. Dat betekent dat er bijdragen kunnen worden verleend voor onderzoek naar herbestemming (plankostenregeling) en voor snelle conservering van een gebouw in afwachting van herbestemming (wind- en waterdichtregeling). Verloedering en veel hogere kosten later worden daarmee voorkomen. Voor deze regelingen is vanaf dit jaar 2,4 miljoen euro beschikbaar.

de eigen onderzoeksinstellingen (VIOE), het bundelen en coördineren van onderzoek dat aan universiteiten en hogescholen, en het inschakelen van de kennis van talloze particuliere onderzoekers en verenigingen, een onmisbaar onderdeel binnen het beleid moeten vormen.

Voor wat betreft het industrieel en technisch erfgoed zal tijdens de eerstvolgende jaren sterk moeten geïnvesteerd worden in **inventarisatie en registratie**. Vroegere inventarissen waren hoofdzakelijk kunsthistorisch en op gevelbeschrijving gericht en hadden (te) weinig aandacht voor de specifieke kenmerken van industrieel erfgoed. De manco's van vroegere inventarisaties voor bepaalde sectoren werd o.m. duidelijk na de recente VIOE-studies over maalderijen en het hop-erfgoed.

Het aantal onderzoekers dat bij VIOE zich met dit thema bezig houdt is benedenmaats. De kennis en informatie berustend bij vrijwilligers en organisaties dient op een adequate wijze in deze inventarisatie ingeschakeld te worden, bv. door het opzetten van een WIKI-systeem waarbij alle belangstellenden kunnen participeren.

Tenslotte dient de band en de samenwerking en **coördinatie tussen onderzoek, inventarisatie, beschermings- en handhavingsbeleid** terug hersteld en geactiveerd te worden. Op basis van een aantal dossiers bleek immers dat de kennis en ervaringen van onderzoek niet altijd, niet altijd op een adequate wijze en niet altijd tijdig naar het beschermingsbeleid doorstromen.

VVIA merkt op dat er op dit ogenblik een **terminologische verwarring** bij de bevolking en de erfgoedactoren aan het ontstaan is tussen de termen 'inventaris' (kennisinventaris, wetenschappelijke inventaris) en de 'Vastgestelde inventaris' (met rechtsgevolgen, te vergelijken met de Franse 'inventaire supplémentaire des monuments historiques' of het Britse 'listed'). Het is belangrijk deze terminologie duidelijk te omschrijven, c.q. aan te passen, om verwarring in de geesten tegen te gaan.

2.15. Erfgoeddepots

Voor wat het oprichten van erfgoeddepots betreft stelt VVIA voor om de taak van deze te verruimen tot het verwerven en tijdelijk opslaan van onderdelen, installaties en delen van installaties, machines en inboedel, bestemd voor het vervolledigen van beschermde sites die gerestaureerd worden. Het blijkt immers dat verschillende (soms vrij unieke) sites inde loop der jaren onderdelen of installaties verloren, die nog op andere plaatsen teruggevonden kunnen worden, doch niet onmiddellijk in een beschermde site ingepast kunnen worden. De wettelijk beschermde jeneverstokerij in Hasselt kreeg een veel grotere relevantie nadat van twee verschillende plekken een stoommachine en een stookinstallatie getransplanteerd werden om het beeld van het pand te vervolledigen.

Niet alle roerend industrieel en technisch erfgoed dient immers in musea terecht te komen wanneer de echte waarde ervan best tot uiting kan komen in een oorspronkelijke en originele omgeving.

Er zal op dit vlak uiteraard afstemming nodig zijn met de sector roerend erfgoed. Stukken die thans in musea en particuliere collecties berusten kunnen o.i. beter een plaats vinden in ontsloten beschermde sites.

2.16. Kennisverspreiding

VVIA is van oordeel dat in Vlaanderen veel meer aandacht dient besteed te worden aan kennisverspreiding rond erfgoed, evenals van de technieken van instandhouding, beheer en restauratie, niet alleen voor industrieel en technisch erfgoed. Dit kan zowel gebeuren via de eigen administratie, als via instellingen als VIOE, als via gespecialiseerde verenigingen en organisaties. De jaarlijkse cursus 'inleiding tot de industriële archeologie', elk jaar in een andere provincie georganiseerd door VVIA, trekt vandaag vooral vrijwilligers, studenten en (jong-)gepensioneerden aan, de afwezigheid van vertegenwoordigers en

medewerkers van lokale openbare besturen is opvallend. De informatie verspreid door, en de informatieverbreiding op zichzelf, van English Heritage en van de Nederlandse Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kunnen als lichtend voorbeeld dienen.

2.17. Interpretatie, ontsluiting en presentatie

VVIA is van oordeel dat er veel meer aandacht dient besteed te worden aan de interpretatie, ontsluiting en presentatie van industrieel en technisch erfgoed. Onbekend erfgoed is onbemand. Vooral voor het industrieel en technisch erfgoed is dit cruciaal - op een goede manier de verschillende sites interpreteren en ontsluiten voor het publiek. Een samenwerking met de toeristische sector, vanuit de erfgoedsector en uitgaande van de verworvenheden van de erfgoedsector, kan hierbij een aangewezen weg zijn. VVIA verwijst naar de aanpak en ervaring van Catalonië, waar in een samenwerking tussen organisaties, lokale initiatieven en municipaliteiten XaTIC (Xarxa de Turisme Industrial de Catalunya) opgezet werd voor de promotie van industrieel toerisme en publieksgerichte activiteiten rond dit erfgoed.